

היום הבינלאומי לביטול האפליה הגזעית – 21/3

גזענות ברשת – מערך שיעור לחטיבות הביניים

רקע למורה:

בכדי להבין כיצד ומדוע תפיסות גזעניות מתקיימות הלכה למעשה בהיסטוריה של החברה האנושית ככלל ובתקופה המודרנית בפרט, חשוב למסגר ולהמשיג את המילה גזענות: "ייחוס של נחיתות לאדם או לקבוצה, על בסיס של תכונות סטריאוטיפיות שמנוסחות בשפה ביולוגית, חברתית או תרבותית. בשיח גזעני נתפסות תכונות אלו כנחותות, כבלתי משתנות וכמהותיות לאותה קבוצה. על פי ההגדרה הזאת, גזענות יכולה להיות מופעלת כלפי כל קבוצה דומיננטיות וחזקות. עם זאת, כאשר היחסים בין הקבוצות אינם שווים, גזענות כלפי מיעוטים וכלפי קבוצות מוחלשות מעצימה את אי השוויון הקיים ממילא ואף מעניקה לו הצדקה. האתגר האמיתי של המלחמה בגזענות הוא לאתר אותה גם כאשר היא מנוסחת בשפה רציונלית, שבתוכה מטושטשת התופעה" (מהי גזענות. פרופ' יהודה שנהב).

יישום תפיסות עולם ודעות גזעניות עברה גלגולים וגרסאות רבות ברחבי העולם, בין שלטון האפרטהייד בדרום אפריקה, לקולוניאליזם האירופאי ברחבי המזרח התיכון, מזרח אסיה ואפריקה, ועד השמדת עמים. בתקופתנו, הגזענות נשארה עודנה קיימת, ואף קיבלה פנים חדשות עם התפתחויות טכנולוגיות שמאפשרות לפרט/ליחיד נגישות תמידית למרחבים ציבוריים, לא רק בקהילה המצומצמת אלא ברחבי העולם בכל רגע נתון. יתרונותיו הרבים של האינטרנט והרשתות החברתיות מאפשרים לכל החברה להרוויח מהנגישות הרבה בין אם זה שמירה על קשר עם משפחה וחברים, להתעדכן מה קורה בסביבה הקרובה שלנו, בארץ ובעולם. אנחנו יכולים/ות להסתכל על וידאו של מקומות שלעולם לא נבקר בהם ותמיד אפשר ללמוד מה שנרצה מתי שנוח לנו, מהמטבח ובאוטובוס. אך עם כל היתרונות, אחת התופעות הקשות והשנויות במחלוקת שהתפתחו עם הנגישות הרבה לאינטרנט הן הפצתם של תכנים פוגעניים, גזעניים ומסיתים, זה יכול להיות טוקבק באתר חדשות או בלוג, תגובה באחת מבין הרשתות החברתיות וסרטון שמופץ בלי רסן, בין אם זה באנונימיות ובין אם בזהות האמתית. באידיאל מסוים, האינטרנט היה אמור להוות מרחב דמוקרטי בו אפשר היה להביע דעה, להקשיב לדעות, לנהל דיון רציונלי, אך בפועל, המקלדת הפכה ל"אצבע קלה על ההדק". פוסטים בטוויטר או בפייסבוק נגד קבוצת אוכלוסייה מסוימת הופכת ל"להיט", משותפת אלפי פעמים וזוכה ל-"לייקים" ותגובות אוהדות מבלי להבין את הגזענות, השנאה ומי האנשים שעומדים כמושא לשנאה. מתכנים פוגעניים ועד תכני הסתה, אוכלוסיות רבות ופרטים חווים פגיעה דרך האינטרנט על רקע אתני, עדתי, מגזר, מגדר, מראה והרשימה היא ארוכה, נדמה

שכל סממן הופך לעובדה מוגמרת ומהווה פוטנציאל ללעג, "שיימינג" ושנאה והוא נפוץ גם בקרב ילדים ובני נוער.

ב2017 לקראת המימונה, פרסם אתר וואלה מתכון למאכל מסורתי מהעדה המרוקאית, אך זמן לא רב אחרי פרסום המתכון פורסמה כתבה נוספת באתר המתארת כיצד הכתבה למתכון הובילה לגל טוקבקים "אנונימיים" עם תוכן גזעני ופוגעני כלפי העדה המרוקאית. כתבה עם תוכן פשוט וקליל של מתכון יצר זירת התכתשות עדתית שכללה קללות והשמצות גזעניות (לכתבה). המקרה מהווה דוגמא לקלות שבה על כל נושא, כל אחד ואחת יכול לכתוב תגובות גזעניות עם תוכן סטריאוטיפי ושנאה כלפי כל קבוצת אוכלוסייה בכל מקום. קרן ברל כצנלסון הפועלת לקידום ערכים דמוקרטיים וחברתיים הקימה את "דו"ח השנאה", פרויקט שמתעד נתונים על כמות השיחות בעלות אופי גזעני ברחבי האינטרנט בישראל, שמגיע למאות שיחות בכל יום ואלפים ברמה החודשית ומוסיף להציג את קבוצות האוכלוסייה בישראל שכלפיהן מופנות השיחות הגזעניות כמו ערבים, מבקשי מקלט, קבוצות עדתיות וקבוצות פוליטיות. השיח הגזעני לא פוסח על שום קבוצה בשום דיון וסוחרף עשרות אנשים לדיון אלים, מלא שנאה שלעיתים קורא לאלימות ישירה ופגיעה באנשים.

בכדי להתמודד עם גילויי גזענות, הסתה וביוש באינטרנט מספר גופים מנסים לפעול אל מול התופעה, בין אם במיגורה או התמודדות ישירה עם חשיפה לתכנים כאלה, בניהם משרד החינוך אשר מכניס תחת בריונות ברשת פעולות כמו החרמה, הטרדה, איומים, השמצה והתחזות והולכת שולל ובהתאם פתח פלטפורמות לתמיכה ויעוץ לבני נוער ולהוריהם¹. גוף נוסף הפועל להתמודדות עם תופעת הגזענות ברשת הוא "המרכז לאינטרנט בטוח" שבנוסף למידע ומוקד לטיפול פגיעות באינטרנט, הוא פועל בשיתוף עם פייסבוק ויו טיוב ומעקב אחר תכנים גזעניים, מסיתים ופוגעניים².

מתוך הנגישות הרבה והתכנים הגזעניים עולה השאלה, על מי האחריות ועל מה האחריות? האם האחריות היא על ההורים לסנן ולהגביל את הנגישות של ילדים ובני נוער לאינטרנט? האם זה תפקיד המורים? האם חינוך, הסברה ואוריינות תקשורתית לתכנים זה הפתרון? או בכלל זה תפקיד האתרים עצמם לסנן את התכנים? מה קורה שבני נוער נחשפים לתכנים ויותר מזה, מה קורה שבני נוער הם אלו שמפיצים את התכנים?

¹ <http://edu.gov.il/owl/Heb/Yesodi/LivuyVeTmicha/Preventing-Violence/Pages/Cyberbullying-How-to-prevent-how-to-identify-and-to-whom-appeal.aspx>

² <https://www.isoc.org.il/>

הערה למורה:

חשיפה לחוויות גזעניות בכיתה עלולה להיות קשה עבור תלמידים/ות הנמנים/ות על הקבוצה המהווה יעד לגזענות ואשר מסומנת כקורבן. על המורה להיות רגישה/ה לכך ובמצבי קיצון לפעול באחת הדרכים הבאות:

1. להפוך את הסיפור לדיון כללי יותר של הקבוצה ולגרום לכך שהזרקורים לא יופנו רק ליחיד/ה בקבוצה או לקבוצה אחת מסוימת. במידה והנושא הועלה על ידי הקורבן עצמו/ה (כפי שנציע במערך) יש לחזק אותה/ה על האומץ לספר את סיפור/ה.
2. כל דיון צריך להיעשות מתוך הבנה כי לתופעה השפעות אישיות, לאומיות, בינלאומיות, משפטיות, ואחרות שהרבה פעמים התלמידים/ות, בטח בגילן/ם, לא בהכרח מודעים/ות אליהן.
3. לשאול את התלמידים/ות האם מישהו היה עדה/ה למקרים כמו שהועלו ואיך הוא פעלה, במידה ורוצה לשתף את חברי/ות הכיתה. אם כן, להצביע על כך, שאלו סיטואציות שעשויות לבלב אותנו כיוון שלא תמיד אנו יודעים/ות כיצד לנהוג מול אלימות. גזענות היא אלימות והיא בעיה חברתית, לא רק ריב בין שניים או יותר משתתפים/ות. לכן עלינו לטפל בה בכלים חברתיים. כך, לדוגמה, ניתן לברר מדוע קבוצות של אתיופים/ות / ערבים/ות / מזרחים/ות הנפגעות אינם מתלכדות כדי לפעול נגד התופעה ולמשל לקדם חוקים שאוכפים את התופעה? מדוע אנחנו ככיתה, כתלמידים/ות לא פועלים/ות יחד כדי לדאוג שזה לא יקרה ביננו?
4. לבחון עם התלמידים האם הם מעוניינים לכתוב כללים המוסכמים על כולם הקשורה להתנהגות וגם לפרסום במרחב הווירטואלי.

מערך שיעור: 45 דקות.

שלב א: המורה תציג בפני התלמידים את השאלה הבאה: מה היתרונות של שפותח בפניי עולם האינטרנט? ומה החסרונות? לאחר הדיון המורה תסכם תוך שימוש ברקע המוצע בתחילת המסמך.

שלב ב:

חלוקת הכיתה ל-3 קבוצות, כל קבוצה מקבלת את נספח 1 (יש להדפיס 3 פעמים את נספח 1 או לפי מספר הקבוצות שהכיתה חולקה).

כל קבוצה צריכה לרשום כמה מתוך התלמידים בקבוצה:

(1) כמה תלמידים/ות בקבוצה: _____

- (2) כמה משתמש/ת ברשתות חברתיות: _____
- (3) כמה קוראים/ות מידע/אקטואליה: _____
- (4) כמה ראו באינטרנט תכנים גזעניים: _____
- (5) כמה ראו תכנים פוגעניים על רקע מראה של בן/בת אדם או קבוצת אוכלוסייה: _____
- (6) כמה מהקבוצה ראו באינטרנט תכנים שקוראים לפגוע בבן אדם או קבוצת אוכלוסייה מסוימת: _____
- (7) כמה מכסך כותבים/ות טוקבקים/תגובות/פוסטים: _____
- (8) כמה מכסך חוו פגיעה באינטרנט: _____
- כל קבוצה מציגה את הנתונים מול הכיתה.

לעלות לדיון במלאה:

- האם אי פעם מישהו לקח חלק בדיון שתכניו פוגעניים/מסיתים או גזעניים.
- האם לדעתכם/תכנים גזעניים, פוגעניים ומסיתים נפוצים בישראל ובעולם?
- האם יש סכנות בתכנים גזעניים ומסיתים, ולמה?
- האם לגיטימי להגיב לתוכן גזעני באופן אליס? איך הייתם פונים או מתמודדים באופן אישי עם תכנים?
- איך לדעתכם/ת אפשר להתמודד או צריך להתמודד עם התופעה? האם הגבלה או איסור פרסום של תכנים היא הפרה של זכות דמוקרטית?

נספח 1:

כל קבוצה צריכה לרשום כמה מתוך התלמידים בקבוצה:

- (1) כמה תלמידים/ות בקבוצה: _____.
- (2) כמה משתמש/ת ברשתות חברתיות: _____.
- (3) כמה קוראים/ות מידע/אקטואליה: _____.
- (4) כמה ראו באינטרנט תכנים גזעניים: _____.
- (5) כמה ראו תכנים פוגעניים על רקע מראה של בן/בת אדם או קבוצת אוכלוסייה: _____.
- (6) כמה מהקבוצה ראו באינטרנט שקוראים לפגוע בבן אדם או קבוצת אוכלוסייה מסוימת: _____.
- (7) כמה מכס/ן כותבים/ות טוקבקים/תגובות/פוסטים: _____.
- (8) כמה מכס/ן חוו פגיעה באינטרנט: _____.